

УДК 821.161.2 – 3.09

КОВАЛЬЧУК Н.П.

ЖІНОЧІЙ «ВАРІАНТ» ІНТИМНОГО ДІАЛОГУ В ХУДОЖНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ В. ЧЕРЕДНИЧЕНКО

На матеріалі новели «Євпаторія» В. Чередниченко осмислено особливості художнього діалогу між чоловіком і жінкою, схарактеризовано моделі поведінки персонажів твору. Доведено, що жінка може бути щасливою з коханою людиною лише у рівноправному шлюбі, коли кохання є «ствердженням існування іншого».

Ключові слова: новела, діалектика душі, категорія любові, образ «нової жінки», модель поведінки.

У 20-ті роки ХХ століття в українській літературі набуває особливої актуальності проблема рівноправного «діалогу між чоловіком і жінкою», що виникає на противагу постульованому традиційному стереотипу в літературі ХІХ століття, коли жінці відводилась роль виключно хранительки домашнього вогнища, самозреченої матері-виховательки своїх дітей. Сучасні дослідники прози «розстріляного відродження» (В. Агеєва [2], М. Васьків [4], Т. Гундорова [6], С. Павличко [11], О. Філатова [15]) вказують на зміну вектора поведінки у стосунках між протилежними статями, художня модель якого репрезентована у романах «Чорне озеро» В. Гжицького, «Недуга» Є. Плужника, «Дівчина з ведмедиком», «Аліна і Костомаров» В. Петрова-Домонтовича. Замість усталених понять «зрада і вірність», «кохання й ненависть» модернізм пропонував дещо інше розуміння категорії любові, подаючи його у контексті «складного феномену людського життя і філософії почуттів» [11, 224].

Метою нашого дослідження є аналіз жіночого «варіанту» інтимного діалогу, представленого у новелі Варвари Чередниченко «Євпаторія».

Знайомлячись з філософсько-світоглядними засадами формування ідеї «нової» жінки, слід звернути увагу на європейський історичний досвід осмислення цього питання. Образ «нової жінки» став знаковим для модерністського мистецтва. «Війна статей», що визначила сутність європейського модернізму кінця XIX – початку XX століття, ознаменувалась протистоянням уявлення про місце і роль чоловіка та жінки в соціально-культурних процесах [1]. Для широкого загалу образ «нової» жінки став відображенням лише анархічної постаті, про що й свідчать слова Е. Шовалтер: «Сексуально-незалежна Нова Жінка критикувала наполягання суспільства на заміжжі як єдиній запоручці повноцінного жіночого існування» [2].

В українській літературі жінки-письменниці не залишались осторонь зазначеної проблеми. На межі XIX–XX століть Леся Українка, Ольга Кобилянська кинули виклик домінуючій чоловічій традиції, бо відчували себе спадкоємицями «жіночої літератури», маючи своїми попередниками Марка Вовчка, Ганну Барвінок, Олену Пчілку, Наталю Кобринську. Особисті переживання Ольги Кобилянської стали провідними носіями «панівної психіки» «нової жінки»: «Межи моїми ровесницями й знайомими... їх ідеал був мужчина і заміжжя, тут вже все закінчувалося. Мені хотілося більше. Мені хотілось широкого образования, і науки, і ширшої арени діяльності» [8, 114].

У 20–х роках XX століття проблема «нової жінки», її ролі у сім'ї та суспільстві актуалізувалася у творчості письменників переважно чоловічої статі. В. Винниченкові завдячуємо колоритною галереєю жінок якісно іншого – «нового типу». Насамперед зустрічаємо молоду, активну, наполегливу й рішучу особистість, здатну виборювати своє щастя не менш зятято, ніж чоловіки; особистість, здатну жертвувати своєю красою, своєю репутацією, врешті – власним життям. Але при всьому тому Винниченкова героїня не поступається своїми переконаннями.

У творчості М. Хвильового вирішальне значення мала не стать людини, а її ідеологічне підґрунтя. Саме тому у його творах зустрічаємо образи жінки-революціонера («Кіт у чоботях»), жінки-чекістки («Санаторійна зона»). В осмисленні В. Підмогильного жінка є інструментом і сходиною до чоловічого самоствердження у внутрішньому бутті й у соціумі. Скажімо, кожен крок у завоюванні міста Степаном Радченком, головним героєм роману «Місто», символізують стосунки з «новими» жінками, які, в свою чергу, чітко поділяються на представниць села, передмістя, міста з його відкритим стилем життя.

Власну інтерпретацію діалогу між чоловіком і жінкою запропонувала В. Чередниченко у новелі «Євпаторія», висвітливши жіночій погляд на цю проблему. Зі світу літератури, де жінка була лише малою, невиразною частиною життя чоловіка, авторка переносить нас у задзеркалля – світ, побачений з іншого боку, побачений очима жінки.

Новела «Євпаторія», написана 1926 року, увійшла до збірки «Жужіль», виданої 1930 року у видавництві «Книгоспілка». Сюжетна історія твору розгортається навколо взаємин двох героїв: Оксани Дмитрівни Лелюк та її чоловіка, інженера Саадета Челебі, який везе молоду дружину познайомитись зі своєю великою родиною, що живе за патріархальними караїмськими традиціями. Між тим, головна увага сфокусована на внутрішньому світі Оксани, таємниці якого згодом розкриваються у нотатках щоденника героїні. Горда і красива дівчина, у 18 років, «отримавши диплома з медаллю» і не скорившись волі батька, поїхала до Москви шукати своє щастя. Важким було життя дівчини: «грошей немає: платня місячна 15 карбованців – самі панчохи з дірками чого варті». Але вона «рвалася до вищої культури», «читала афіші, про музичні твори знала з газет, естетичне оточення та вбрання бачила у великих вітринах крамниць, а про кохання знала з романів безплатної

бібліотеки-читальні». І «щодня ображали її покликом похоті. Щодня боролася з претендентами на її тіло» [17, 159—160].

Майстерно розкриває Варвара Чередниченко «діалектику душі» головної героїні, використовуючи при цьому прийом листування жінки до колишніх чоловіків. У 21 рік, повіривши банкіру Андрію Дженишеву і вважаючи його «просто хорошою культурною людиною» [17, 160], думала, що знайшла своє кохання. Але чоловікові Оксана була потрібна тільки для задоволення, як коштовна прикраса, що доповнює інтер'єр. Для Андрія стосунки з нею – це просто «фізіологія», «функції залоз внутрішньої секреції», «статевий добір» [17, 159]. З такими думками «не годна вона жити», адже «без кохання, без справжнього людського кохання існувати я не можу... Мій мозок і моє серце не можуть бути порожніми: у них мусить жити щось «людське»... Я хочу кохати й на своєму коханні збудувати своє життя...» [17, 159]. Вона вільна у своїх вчинках і діях. Рішуче звучать слова зізнання героїні: «зробила аборт. Мені твоїх дітей не треба...» [17, 160].

Через десять років було «сумісне існування» з Михайлом Друяном, для якого Оксана була лише товаришкою. Вражає стиль листа – статистичного звіту, у якому Оксана підраховує спільну з цим чоловіком «бухгалтерію» кохання: «за 6 років – 90 побачень, а ще мої особисті числа: 18 місяців вагітності, 3 аборти, 24 місяці годування й безсонних ночей» [17, 161]. А «за короткі часи побачень заплатила п'ятилітнім стажем материнства в матеріальне лихоліття пореволюційних років і всім тягарем педагогічно-виховної відповідальності за характер дитячого розвитку» [17, 162]. У спілкуванні вони говорили лише про «статеве життя, дітей та матеріальні можливості?»

Оксана не хоче бути жінкою-товаришем, жінкою-діячем і почувати себе лише «самицею в обіймах чоловіка, але ніколи людиною» [17, 163]. І перед власними дітьми не відчуває вона себе матір'ю, називаючи їх

«тваринами у людській подобі» [17, 163]. І Андрій, і Михайло хочуть володіти жінкою повністю і нероздільно, як володіють речами. Отже, стосунки Оксани з чоловіками тримаються не на коханні, а на «задоволенні їх фізіологічних потреб». Її жіноча душа страждає від болю. Біль і бруд того, що називається життям, проходить крізь жінку. Вона ніби є носієм цього болю і бруду. Здається, у жінки немає вибору, вона намагається вибратись із цієї ситуації. Героїня відстоює право жити краще, а головне – у коханні. Оксана – особистість, що прагне самореалізуватися у патріархальному чоловічому світі, долаючи залежність від чоловіків. Але таке життя не знищило віри Оксани у щасливе кохання. Вона ладна «йти у безвість, бо живе ще віра, що таки знайде для себе людське кохання» [17, 163].

Внутрішньо схожа із героїнею новели В. Чередниченко «Євпаторія» героїня роману В. Домонтовича «Дівчина з ведмедиком» – Зина. Між тим, вони по-різному розуміють почуття «кохання». Для Зини кохання – «спосіб звільнитися од шлюбу, одруження, родини – всього, що зв'язує й може зв'язати її і волю» [3, 203]. Дівчині здавалося, що найсуворіша патріархальна заборона, найнепорушніше табу на жіночу сексуальність – якраз і закривають жінці шлях до свободи. Своєю поведінкою вона руйнувала усталені форми шлюбу, родини, статевих стосунків, не пропонуючи навзамін якоїсь іншої моделі життя. Оксана переконана, що жінка не може жити без кохання. Вона мріє про пристрасні стосунки замість спричинених побутовими зручностями, готова боротися за щастя кохання, адже «єдине щастя, де жінка могутній творець, – щастя кохання» [17, 158] і мріє про «справжнє, людське кохання», хоче «кохати й на своєму коханні збудувати своє життя» [17, 159], оскільки «жіноче кохання ґрунтується тільки на одному, на єдиному, а саме на коханні. Жінка щаслива в коханні...» [17, 161]. Оксана мріє про таку родину, у якій би не принижували її, не нівелювали як особистість. До слова, «туга

українського жіноцтва за високим коханням – риса суто національна. Боротьба релігій, татарщина, громадянські війни, кріпацтво – ось ті джерела, котрі на цілі тисячоліття отруїли українку надлюдською жадобою якогось особливого кохання... Ця туга нестерпна – тавро людської геніальності в блиску українських очей..» [17, 164]. Відтак, героїня новели В. Чередниченко хоче бути у шлюбі з чоловіком, який би дав їй можливість вибудувати себе як неповторну індивідуальність, і прагне самоствердитись через мистецтво, роботу, здобути освіту, що забезпечуватиме їй незалежність.

Зина ж несе у собі дух руйнації, бунту. Вона не бажає миритися з загальноприйнятим і загальнообов'язковим, а тому фінал боротьби дівчини логічний. «Найрадикальнішим запереченням патріархальної моралі, яка вимагає від жінки насамперед цноти, незайманості і бездоганного служіння домашньому вогнищу, можна вважати саме проституцію, отже загальнодоступність жіночого тіла й нівелювання родини як такої» [3, 157].

Оксана сповнена духом створення, життєствердження. Пройшовши шлях, схожий на Зини, жінка вірить у справжнє кохання, знаходить сили почати життя спочатку. І як нагорода за це – зустріч і одруження з Саадетом Челебі, який уміє зробити жінку щасливою. Прикметно, що В. Чередниченко дає цьому чоловікові ім'я символічне – Саадет, що в перекладі з караїмського означає «щастя».

Саме з ним Оксана нарешті відчула себе людиною, особистістю, коханою жінкою. Незважаючи на те, що Саадет – представник патріархального, усталеного погляду на сім'ю, підкріпленого традиціями давнього караїмського народу, він прагне зробити свою дружину щасливою, адже «за караїмським законом горе дружини падає прокляттям на голову чоловікові... А в нашій подружній житті я хочу бути тільки караїмом: це гарантує чистоту нашої родини» [17, 150]. Чоловік ласкаво

називає дружину «моя радосте!», «моя хитрушко», «моя зоря», «сльозокапачко», «лілеє непорочна». Не заперечує думки, що Оксана хоче «серйозно взятися до науки» і продовжити «студії над вищою математикою» [17, 151].

Дізнавшись зі щоденника Оксани всю правду про її минуле, Саадет, якого «товариші вважали за доброго фахівця в жіночій питанні», почував себе банкрутом. «Власник-самець з архаїчними поглядами на свою власну дружину і свою власну сім'ю дістав найтяжчий удар» [17, 166]. Замість романтичного і чистого кохання чоловік отримав травматичний досвід. Він не знає, як бути далі, тому що Оксану «кохав тим палкіше, що відчував її непримиренність і непокору собі: в ній і краплини не було того самовідданого обожнювання коханого чоловіка» [17, 165]. Попри те, що саме у цій жінці чоловік «вбачав своє життя» [17, 166], фінал взаємин між Саадетом і Оксаною залишається відкритим.

Отже, у новелі «Євпаторія» В. Чередниченко показала боротьбу «нової» жінки між прагненнями бути абсолютно вільною і прагненням міцного родинного і любовного зв'язку. У діалозі «він» і «вона» головна героїня намагається знайти ідеальну любов, бо, на її думку, «єдине щастя, де жінка могутній творець, – щастя кохання» [17, 159]. Не можна подарувати жінці щасливе кохання, бачачи лише її тіло, треба сприймати її розумом, душею. Для Оксани сенс життя з чоловіком не у «задоволенні статевих потреб», а в коханні, що «є дієвим фактором нових можливостей саморозкриття і самоствердження сутності людини» [15]. Письменниця помітно відходить від модерністського розуміння ролі жінки і наголошує, що жінка може бути щасливою у шлюбі з коханою людиною, але в рівноправному шлюбі, коли «кохання є ствердженням існування іншого, виявленням його сутності, своєрідною проекцією діалогу між «я» і «ти» [15, 224].

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Жіночий простір / Віра Агеєва // Магістеріум. Літературознавчі студії. — К., 2002. — Вип. 8. — С. 3—9.
2. Агеєва В. Жіночий простір. Феміністичний дискурс українського модернізму : монографія / Віра Агеєва. — К. : Факт, 2003. — 320 с.
3. Агеєва В. Поетика парадокса : Інтелектуальна проза Віктора Петрова-Домонтовича / Віра Агеєва. — К. : Факт, 2006. — 432 с.
4. Васьків М. С. Український роман 1920-х — початку 1930-х років: генерика й архітектоніка: монографія / М. С. Васьків. — Кам'янець-Подільський : Буйницький О.А., 2007. — 208 с.
5. Гординський Я. Жіноче питання в повісті Радянської України / Я. Гординський — Львів, 1937. — 243 с.
6. Гундорова Т. *Femina melancolica* : Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Т. Гундорова. — К. : Критика, 2002. — 271 с.
7. Зборовська Н. Перемога плоті / Н. Зборовська // Критика, 1998. — Жовтень. — №10 (12). — С. 28—29.
8. Кобилянська О. Слова зворушеного серця. Щоденники. Автобіографії. Листи. Статті та спогади / Ольга Кобилянська. — К. : Дніпро, 1982. — 359 с.
9. Лабур Ольга «Нова жінка»: унормовані образи жінки-суспільниці і жінки-трудівниці в радянській літературі України 1920—1930-х років / Ольга Лабур // Краєзнавство. — 2010. — № 3. — С. 205—213.
10. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: монографія / Соломія Павличко. — 2-ге вид., переробл. і доповн. — К. : Либідь, 1999. — 447 с.
11. Погребная В. Феминизм и «женская литература» второй половины XIX века / В. Погребная // Зарубіжна література в навчальних закладах. — 2002. — № 7. — С. 56—59.

12. Капраль І. Жіноча проблематика в літературній періодиці Львова 20–30-х років ХХ ст. / І. Капраль // Теле- та радіожурналістика. — 2010. — Вип. 9. — Ч.1. — С. 19—23.
13. Філатова О. Український роман 20—30-х років ХХ століття : типологія авторської свідомості : монографія / Оксана Філатова. — Миколаїв : Іліон, 2010. — 470 с.
14. Чернова Ю. Філософсько-світоглядні засади формування ідеї «нової жінки» у творчості Ольги Кобилянської / Ю. Чернова // Українознавчий альманах. Вип. 6. — К. : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2011. — С. 163—167.
15. Чередниченко В. Жужіль / Варвара Чередниченко. — Харків : Книгоспілка, 1930. — С. 122—169.

КОВАЛЬЧУК Н. П.

ЖЕНСКИЙ «ВАРИАНТ» ИНТИМНОГО ДИАЛОГА В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ В. ЧЕРЕДНИЧЕНКО

На материале новеллы В. Чередниченко «Евпатория» осмыслены особенности художественного диалога между мужчиной и женщиной, охарактеризовано модели поведения персонажей произведения. Доказано, что женщина может быть счастливой с любимым человеком только в равноправном браке, если любовь является «утверждением существования другого».

Ключевые слова: равноправный «диалог между мужчиной и женщиной», диалектика души, категория любви, образ «новой» женщины, модель поведения.

KOVALCHUK N.

FEMALE «VARIANT» OF INTIMATE DIALOGUE IN ARTISTIC INTERPRETATION OF V.CHEREDNICHENKO

It is made sense of peculiarities of artistic «dialogue between man and woman» on the material of the novel «Eupatoria» of V. Cherednichenko. It is characterized of models of female's and man's behavior of characters of the novel. It is proved that the woman can be happy with beloved man only in equal marriage.

Key words: equal «dialogue between man and woman», dialects of soul, the category of love, the image of «new» woman, model of behavior.

Стаття надійшла до редколегії 24.12.2012 р.

